

period u kojem je vrh države mijenjao političke pravce što se odrazilo i na sport, gdje se možda najznačajnija promjena može vidjeti na poimanju Olimpijskih igara. Djelo predstavlja značajan iskorak u istraživanju histo-

rije sporta na prostoru socijalističke Jugoslavije i dobar temelj za dalja istraživanja razvoja sporta unutar jugoslovenskih republika.

Alen Borić

Jugoslavija: poglavlje 1980–1991. Beograd: Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, 2021, 963.

Krajem 2021. godine u Beogradu je izašla druga knjiga iz projektnog poduhvata Helsinškog odbora za ljudska prava u Srbiji naziva *Jugoslavija: poglavlje 1980–1991*. Kao što je u djelu naznačeno, prije deset godina je Helsinški odbor u okviru osmišljavanja i koncipiranja projekta *Yu-historia* okupio grupu autora iz svih zemalja nasljednica Jugoslavije u nastojanju da se fenomen državne zajednice prouči što svestranije i sveobuhvatnije. Knjiga sadrži radove koji nastoje proširiti istraživačku osnovu o temama iz ovog perioda, zbog toga se, pored historijskih izvora prvog reda, u djelu mogu pronaći i ostali izvori poput: dnevnika, memoara, autobiografija, dokumentacija o zaboravljenim ljudima i događajima. U tematsko središte knjige je posta-

vljen sukob između dva koncepta jugoslavenske države; da li se ona raspala zato što nije bilo rješenja ili se raspala jer je njena najveća republika Srbija, jednostrano odbacila kompromisno rješenje – Ustav iz 1974. godine.

Radovi, njih ukupno 27, podijeljeni su u dvanaest tematskih skupina. U *Uvodnoj studiji* (str. 15-94) kojeg je napisala politologinja i historičarka Latinka Perović, u obzir su, pored historijskih fakata, uzeta i ona saznanja koja je sama autorica doživjela, kroz lično učešće u omladinskom i ženskom pokretu Jugoslavije (1950–1960), a u drugoj polovini šezdesetih i početkom sedamdesetih godina kroz učešće u Savezu komunista Srbije. U prvom poglavlju svoga teksta, autorica je odlučila da objasni zašto su se autori ovog djela

odlučili da odaberu baš Jugoslaviju osamdesetih godina.

Kao jedan od jako bitnih segmenata, prema nekima i najbitniji, Petrović navodi efekt smrti Josipa Broza Tita. Koliko je Jugoslavija ovisila o Titu, govori i činjenica da su kompletne generacije pripadale tzv. Titovom dobu, a pod tim je autorica mislila na razne aspekte, od ideologije, politike pa sve do psihološkog stanja stanovništva. “Pojedinci, pripadnici pojedinih društvenih slojeva i naroda mogli su se osećati različito, ali svi su pripadali tom istom dobu.” Autorica je objasnila kako su za vrijeme Titovog života objektivno različiti interesi usaglašavani njegovom arbitražom, ali da je nakon njegove smrti, nastupila potpuna paraliza jedne cjeline i otvoren je put parcijalnom odlučivanju u republikama i pokrajinama, što u suštini nije bila posljedica narušene discipline ili interesa pojedinaca, nego je to bila nužnost.

Prva tematska skupina u knjizi nosi naziv *Savezne institucije* (str. 95-258) u kojem su svoje radove objavili Božo Repe, Aleksandar R. Miletić i Vlaho Bogišić. Riječ je o segmentu rada u kojem je potpuni fokus stavljen na pojedine institucije jugoslavenske države. U svom prvom od četiri rada, koliko ih je Božo

Repe napisao u ovom poglavlju, koji nosi naziv *JNA: Pretenzija na status posljednjeg čuvara Titove Jugoslavije* (str. 95-122), autor je fokus stavio na osnivanje, organizaciju, reorganizaciju Jugoslavenske narodne armije te njen uticaj na sveukupna dešavanja nakon smrti Josipa Broza Tita. Repe je mišljenja kako je JNA mogla spriječiti sukobe 80-ih i 90-ih godina i tako osigurati uslove za mirno političko dogovaranje. Dogovori bi svejedno doveli do raspada zemlje, ali na jedan drugačiji način.

Predsjedništvo CKSKJ: Mesto sučeljavanja svih glavnih konflikata (str. 123-163) je naziv drugog rada kojeg je napisao Božo Repe. Kao što i sam naziv kaže, riječ je o periodu nakon 1969. godine kada je i ustanovljena institucija Predsjedništva CKSKJ odlukom koja je donesena na IX kongresu SKJ. Tokom 1988. i 1989. godine su se unutar Predsjedništva CKSKJ odvijala dva glavna konflikta na koje je autor posebno ukazao. Riječ je o sukobima oko Kosova i Slovenije, gdje je Predsjedništvo odlučilo da stane na stranu Armije. Od tada pa sve do potpunog kraha na XIV kongresu, Predsjedništvo je, prema riječima Repe samo opstajalo u životu koje je na kraju rezultiralo i raspuštanjem ove institucije.

Sljedeća dva rada koja je napisao Božo Repe jesu *Predsedništvo SFRJ: Bez autoriteta i harizme* (str. 164-188) te *Jugoslavenske vlade: (Ne)premostivi različiti interesi* (str. 189-228). U prvom je fokus stavio na činjenicu da se pitanje nasljednika Josipa Broza Tita u Jugoslaviji moglo uveliko pratiti još tokom šezdesetih godina. U sljedećem radu koje se bavi pitanjem jugoslavenske vlade i djelovanjem iste, autor u uvodnim pasusima objašnjava proces stvaranja institucije te njeno djelovanje u poslijeratnoj Jugoslaviji. Također, hronološki se osvrnuo i na sve ljude koji su se nalazili na njenom čelu.

Aleksandar R. Miletić u svome radu *Arbitrarni konstitucionalizam: Ustavni sud Jugoslavije, 1988-1991.* (str. 229-245) prvo daje pregled osnivanja i uvođenja u sistem saveznih institucija Ustavnog suda Jugoslavije te njegovog djelovanja i uticaje sve do 1988. godine. Autor se ne slaže sa konstatacijom Ivana Kristana koji je u svojim memoarima iznio stav da je Ustavni sud Jugoslavije bio potpuno lišen profesionalnog integriteta te da je krajnje bio instrumentalizovan u političke svrhe. Štaviše, Aleksandar Miletić navodi da je o tim elementima pisao i sam Kristan, ali da nije najjasnije zašto je odbacio svoje zapise. U

konačnici, Miletić zaključuje da je veoma teško dati jednoznačan odgovor u kontekstu profesionalnog integriteta ove ustanove, a na to ukazuje dosta propusta u smislu neutemeljenosti odluka.

Posljednji rad prve cjeline je rad Vlahe Bogišića *Jugoslovenski leksikografski zavod: Izlazak na glavna, enciklopedijska vrata* (str. 246-255). Tekst govori, najprije, o Društvenom ugovoru iz 1980. godine i o izradi i finansiranju drugog izdanja *Enciklopedije Jugoslavije*. Autor navodi da je ovo bio iznimno važan akt pa je u narednih nekoliko pasusa objasnio historijat postojanja Jugoslovenskog leksikografskog zavoda čije je sjedište bilo u Zagrebu tvrdeći da se borba unutar Jugoslavije zapravo odrazila na kulturni i na naučni segment države.

Druga tematska cjelina knjige nosi naziv *Socijalističke republike i autonomne pokrajine* (str. 257-307). Riječ je o poglavlju u kojem je za svaku nekadašnju republiku i pokrajinu napisan po jedan članak kojeg su pisali autori i autorice iz zemlje o kojoj piše. Iz tog razloga, u ovom dijelu knjige, otvorene su pojedine ključne teme krize jugoslavenskog društva za svaku od republika i pokrajina. U konačnici, autor u ovom dijelu knjige navodi kako je smrću Josipa

Broza Tita, najizravniji gubitnik bio Savez komunista Jugoslavije, a sve što je poslije uslijedilo je vodilo neizbježnom krahu Jugoslavije. “Raspad jugoslavenske državne zajednice još uvijek nije stavljen *ad acta*, iako vjerovatno nikome, neovisno o nostalgijama, nije stalo do njezine obnove”, riječi su kojima je autor zaključio ovo poglavlje (str. 305).

U trećoj tematskoj cjelini *Međurepublički odnosi* (str. 309-373), svoj doprinos su dali Husnija Kamberović, Milivoj Bešlin, Aleksandar R. Miletić i Adnan Prekić koji su pisali o odnosima jugoslavenskih republika i pokrajina. Kao ključni segment cjeline jeste period nakon 1980. godine kada dolazi do novih izazova s kojima se jugoslavenska država morala suočiti. Jedan od problema koji je naveden u tekstu jeste da su susreti pojedinih republičkih rukovodstava sve češće poprimali karakter “međudržavnih posjeta”. Ovakvo “svođenje interesa i moći republičkih vladajućih elita na republičke” je vodilo ka drugačijim odnosima među republikama, što je rezultiralo nemogućnošću da se stvore kompromisi. Kao dominantno pitanje, autori su naveli ustavnu reformu što je dovelo do podjele na one koji su podržavali veću centralizaciju i one koji su težili ka većoj decentra-

lizaciji. Postavlja se pitanje: kakvi su, zapravo, onda bili odnosi između republika i pokrajina? Šta tačno nije funkcionisalo? Autori su ukazali na to da nije postojalo mnogo međusobnog povjerenja u jugoslavenskoj federaciji, i to nije bilo samo u odnosima među republikama i pokrajinama nego i među republikama.

Četvrto poglavlje jeste *Kriza i raspad* (str. 375-407) u kojem je Vladimir Gligorov svojim radom pod nazivom *Pogrešni politički odgovori na privrednu krizu* dao svoj doprinos. Navedeno je kako se privreda i njen opstanak nikako ne smiju zanemariti kada se govori o raspadu Jugoslavije. Naravno, privredni razlozi nisu ključni faktor koji je uticao na potpuni raspad Jugoslavije, ali, kako je autor naveo, “nesposobnost da se 80-ih godina na odgovarajući način odgovori na privrednu krizu je doprinio gubitku povjerenja u održivost zemlje”. Iako ne vidi to kao ključni problem i ne želi detaljnije razmatrati uticaj ideologije na privrednu krizu, autor ga ne može zanemariti.

U petom poglavlju koje naziva *Kratka hronologija ključnih događaja osamdesetih godina u slici* (str. 409-432), može se pronaći veliki broj fotografija koje prikazuju smrt Josipa Broza Tita, reakciju građana na tu vijest,

te koje najavljuju nove sukobe Slobodana Miloševića. Na fotografijama se mogu pronaći i kulturni i naučni aspekti poput jugoslavenske muzike, štampe i novina.

U idućem poglavlju, pod nazivom *Uspješna diplomacija malih rezultata* (str. 433-483), svoj rad je napisao Tvrtko Jakovina. U svome tekstu, pod naslovom *SFRJ i svijet od Titove smrti do smrti Jugoslavije*, Jakovina se osvrnuo na nekoliko ključnih događaja koji su se desili nakon smrti Josipa Broza Tita. Jedan od njih jeste odnos Evropske zajednice (EZ), Gorbáčova i Jugoslavije. Autor je naveo da je EZ veoma brzo postala krojač budućnosti Jugoslavije. Jakovina navodi da je “diplomacija Titove Jugoslavije svoje najveće uspjehe zapravo ostvarila puno prije posljednjeg desetljeća postojanja države” te naslućuje da je možda jedan od bitnih razloga destabilizacije, a samim time i raspada Jugoslavije, nepostojanje vidljive vanjske politike.

Sljedeća tematska cijelina nosi jednostavan naziv *Društvo* (str. 485-629), a u njemu je svoje radove napisalo nekoliko autora. Prva među njima jeste Vesna Pusić sa svojim tekstom *Društvene promjene: Zavidna dinamičnost i kreativnost* (str. 487-524) koji je započela vlastitim sjećanjima

o periodu života u Jugoslaviji. Kroz vlastiti primjer života u tom periodu između 50-ih i 80-ih godina prošlog stoljeća, autorica je navela prednosti i nedostatke svakodnevnog života. To je predstavljalo uvod u ono što je Pusić otkrila, spoznala i napisala tokom svog studija, a kasnije i istraživačkog rada, a to je realnost tadašnjeg života. Kroz nekoliko podnaslova, autorica se dotaknula bitnih događaja ovog perioda. U jednom od njih je govorila o rušenju stubova države i njenog identiteta gdje je navela kako je liberalizacija stvorila ogromne probleme, a samim time i dala slobodu mnogim kritičarima sistema. Kao zaključno razmatranje, Pusić je navela kako je društvo kroz medije, kulturu, znanost pa i privredu išlo u korak s vremenom, ali da se dosta stvari počelo mijenjati uvođenjem novog pojma – civilno društvo. Dotaknula se autorica i feminizma, ekološkog pokreta, pojave “manager” u ekonomiji, nacionalističkog populizma te za kraj nasljedstva osamdesetih godina.

Alemka Lisinski je napisala rad *Novinarstvo i mediji: Izazovi osvojenih sloboda* (str. 525-552) u kojem se dotaknula historijata medija i perioda od ukidanja krojnog Arka do “krojenja” nove medijske scene. Kada su u pitanju mediji, autorica smatra

kako su “osamdesete” donijele dosta slobode s obzirom na to da je komunistički režim počeo sve više opadati, pa je tako Jugoslavija, nakon smrti Josipa Broza Tita prolazila kroz liberalizaciju svih aspekta života, a time su bili pogođeni i mediji. Međutim, autorica navodi jednu veoma bitnu stavku, a to je da su mediji prošli svojevrsnu drastičnu promjenu u svega deset godina. Pa se tako od novinarskog procvata vrlo brzo došlo do stvaranja ratnohušačkih medija.

Kvadratura osamdesetih (str. 553-589) je tekst koji je napisao Dejan Kršić u kojem govori o pojavi domaćeg stripa. Historijat domaćeg stripa, kako je to naveo Kršić, razmjerno je dobro dokumentiran nizom publikacija, ljudi koji su profesionalno povezani sa stripom kao kritičari i izdavači. Kroz tekst, autor se osvrnuo na činjenicu da strip u ovom periodu uopšte nije ozbiljno shvaćen, a niti prihvaćen u “ozbiljnijim” akademskim krugovima. Dotaknuo se Kršić perioda osamdesetih, mada se mogu pronaći i podaci o devedestim godinama prošlog stoljeća, ali i o današnjim savremenim događajima prikazanim kroz stripove.

Posljednji rad ove tematske cjeline napisao je Zlatko Gall, a nosi naziv *Jugoslavenska glazba – Između novog vala i novog ‘narodnjaka’* (str. 590-629).

Autor je svoj tekst započeo pričom iz 60-ih godina prošlog stoljeća, nazvavši ga burnim desetljećem koji svijet, uglavnom, pamti po Hladnom ratu, ekonomskim problemima, buntovnim studentima, tehnološkim inovacijama. Cilj autora je prikazati pojavu i uzlet u tzv. visokoj kulturi u koju spada i muzika, a veliku ulogu u tome je imao proces modernizacije. Ovakav jedan pristup kojeg je imao Gall u svome radu, svakako približava čitatelju kulturološki ambijent muzike u Jugoslaviji tog perioda.

Osma tematska cjelina nosi naziv *Intelektualci* (str. 631-745), a u njoj se nalazi sedam radova koje su napisali razni autori. Nadežda Čaćinović je u svome tekstu *Uloga intelektualaca: Između ‘moći istine’ i ‘istine moći’* (str. 633-645) pokušala objasniti ko su zapravo intelektualci, šta je njihova uloga i koliko su oni bili značajni u svim tim godinama postojanja Jugoslavije. Kao ključnu misao, navela je bitnost shvatanja 60-ih godina i činjenice da djelovanje intelektualaca nije bilo slobodno. Čaćinović smatra da je u stvaranju prostora za intelektualne inovacije pomoglo pomanjkanje jedinstvene politike suzbijanja kritike.

Aleksandra Đurić Bosnić je u radu *Odgovori intelektualaca na društvenu i političku krizu u Srbiji* (str. 646-565)

fokus stavila na podatke koji govore o tome na čijoj strani i uz koju ideju su zapravo ostali odani određeni intelektualci u Srbiji. Tako je navela kako su postojali oni koji su više naginjali ka ideji jugoslovenstva, a oni su se udružili s ostalim intelektualcima iz drugih republika. *Pokušaj marginiliziranja intelektualaca u Bosni i Hercegovini* (str. 657-683) je tekst kojeg je napisala uvažena Vera Katz. Navela je kako 80-e godine predstavljaju duboku krizu kroz koju je prošlo jugoslavensko društvo. Na primjeru Bosne i Hercegovine, Katz je analizirala “utjecaj inteligencije na javno mnijenje” povodom nekoliko veoma bitnih događaja koji su zahvatili jugoslavensku državu u ovom periodu.

Sljedeći rad djelo je Vladimira Milčina pod nazivom *Makedonija: Nezavršena prošlost* (str. 684-704) u kojem se osvrnuo na djelovanje intelektualaca u Makedoniji tokom pret-hodnog perioda. On navodi kako su Makedonci oduvijek osuđeni na privremenost, tako navodi primjer da je Makedonija u posljednjih nekoliko godina promijenila ime svoje države nekoliko puta kako bi napredovala; da li im je to donijelo napredak? Marko Zajc je napisao dva teksta unutar ove cjeline. Prvi nosi naziv *Slovenački kritički intelektualci i jugoslavenska*

javnost (str. 705-725) u kojem iznosi činjenice i zaključke o “aferi Rupel” i procesu “Mastnak”, odnosno zbog čega su one bile moguće. Drugi rad nosi naziv *Nova Revija i odnosi sa Srbijom* (str. 726-730) u kojem govori o dotičnom magazinu i postojanju opozicionog tona u njemu. Glavni adut ovog magazina bio je kritički odnos prema postojećem sistemu. *Crnogorski intelektualci i njihov odnos prema Jugoslaviji osamdesetih* (str. 731-745) je rad koji je napisao Radenko Šćekić. On tvrdi da se za intelektualnu elitu Crne Gore može sa sigurnošću reći kako je ona predstavljala isključivo branitelje aktualne vlasti. No takvo djelovanje crnogorske intelektualne elite oslabilo je tokom 1988. godine jer je došlo do potrebnih promjena, a samim time je počelo odbacivanje prijašnjih ideologija.

Deveta tematska cjelina u ovoj knjizi jeste *Verske zajednice* (str. 747-797) unutar koje je svoj rad napisao Srđan Barišić pod nazivom *Tradicionalne verske zajednice i dezintegracija Jugoslavije*. On je naveo kako se razdoblje od 1945. do 1970. godine dijeli na dva potpuno različita perioda. Jedan period u kojem su vjerske zajednice na margini i sukobu s državom, i drugi period u kojem se teži ka razgovoru i pronalasku rješenja.

Za njega veoma bitna stavka jeste činjenica da je značaj religijskih tradicija u očuvanju etničkog i kulturnog identiteta doveo do toga da se religija kasnije pojavljuje kao izuzetno bitna politička činjenica.

Naredna tematska cjelina koja je obrađena jeste *Kultura* (str. 799-853.) gdje su svoje tekstove napisali Nenad Makuljević *Ideološki i društveni konteksti umetnosti i kulture* (str. 801-824) te Tomislav Marković *Kulturni pluralizam i monizam* (str. 825-853). Makuljević je naveo kako je život i razvoj kulturnih koncepcija i umjetničkih praksi tijesno povezan s društvenim i državnim kontekstom. Marković je svoj fokus stavio na pluralizam i okrenutost prema Zapadu.

Pretposljednja tematska cjelina obrađena u knjizi nosi naziv *Istoriografija Jugoslavije* (str. 855-891). Šerbo Rastoder je napisao rad *Istoriografija i Jugoslavija* u kojem se razmatranje pitanja odnosa historiografije i Jugoslavije može posmatrati kroz nekoliko pravaca i pitanja. Autor je u svoj rad uvrstio i historioografske obrasce za koje je rekao da su prožeti ideologijom marksizma-lenjinizma. Pored toga se osvrnuo i na odnos književnosti i historije, odno-

sno književnu obradu historijskog razdoblja koja je, prema njemu, za cilj imala mitologizaciju uloge Srbije u ratu i stvaranju Jugoslavije.

Posljednje poglavlje knjige nosi naziv *Epilog* (str. 893-927) u kojem je svoj tekst pod nazivom *Poezija posle Srebrenice? Kulturna refleksija jugoslovenskih osamdesetih* napisao Mitja Velikonja. Autor je naveo da je danas veoma teško razumjeti i shvatiti potpuno jugoslavenske osamdesete godine. Kako je to moguće uraditi i kako vrednovati sve ono što se desilo 80-ih godina nakon onoga što se desilo devedestih? Kroz primjere dešavanja u Srebrenici, Ahmićima, Vukovaru, Sarajevu i na stotinama drugih lokalnih *Aušvica*, Velikonja smatra da je jednostavno veoma teško "pisati poeziju" i da se to sve može smatrati "varvarskim". Nakon ovog poglavlja, slijede *Biografije autora* (str. 929-941) u kojima su pojedinačno doneseni biografski podaci svih ljudi koji su radili na kreiranju jedne ovakve studije, te *Indeks imena* (str. 943-960).

Tridesetak autora učestvovalo je u kreiranju ove knjige te analiziraju brojnih tema. Posebno je značajno što se unutar knjige nalaze razni članci i razne teme koje mogu

pobuditi svakog čitaoca da pročita ono što ga posebno zanima. Knjiga, svakako, predstavlja jedan važan korak u bavljenju temom Jugoslavije između 1980. godine pa sve do 1991. godine jer su potpuno jasno identificirani problemi i razne kontroverze, dok je naglasak stavljen na multiperspektivno i kritičko čitanje

historiografije u zemljama nastalim raspadom Jugoslavije. Zaključno, može se reći kako ova knjiga svojom ozbiljnošću analiza i mnoštvom aktualnih podataka, zainteresiranom čitatelju omogućava zanimljiv uvid u državu koja je postojala i oko koje i dalje postoje mnoge polemike.

Edin Huseinović

Zlatko Jovanović, *A Cultural History of the 1984 Winter Olympics. The Making of Olympic Sarajevo*. Palgrave Macmillan (e-book), 2021, 265.

Četrnaeste zimske olimpijske igre koje su se održale u Sarajevu od 8. do 19. februara 1984. godine jedan su od ključnih događaja koji su obilježili historiju grada XX, ali i XXI stoljeća. Sarajevska olimpijada bila je prekretnica u razvoju grada, njegovom infrastrukturnom, ekonomskom, sportskom i kulturnom razvoju. Stoga, nije iznenađujuće da o ovoj temi postoje brojni radovi i knjige naučnog i publicističkog karaktera koji osvjetljavaju prvenstveno sportski, politički i ekonomski značaja Igara za grad, ali i šire. Olimpijske igre, kao globalni fenomen, bile su prili-

ka za socijalističku Jugoslaviju, ali i Sarajevo, da se pozicionira na svjetskoj mapi zimskog sporta, ostvari ekonomski napredak kroz razvoj turizma, prezentira na globalnoj geopolitičkoj sceni u vrijeme zategnutih odnosa između istočnih i zapadnih sila, ali i da na unutarpolitičkom planu učvrsti ideju jugoslavenstva u vrijeme jačanja etnonacionalističkih snaga u svim dijelovima zemlje.

Uprkos brojnoj literaturi, još uvijek su nedovoljno rasvijetljeni pojedini dijelovi historije grada tog vremena. Zbog potrebe sagledavanja ovog pitanja iz šire perspektive, s akcentom